www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl

SLAVIA ORIENTALIS TOM LXIX, NR 3, ROK 2020

DOI: 10.24425/slo.2020.134743

Інна Гороф'янюк
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ФОНЕТИЧНІ АРХАЇЗМИ УКРАЇНСЬКОЇ ГОВІРКИ С. БУЛАЄШТИ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА: СИСТЕМА КОНСОНАТИЗМУ

Phonetic Archaisms in the Dialect of the Bulaeshty Village of the Republic of Moldova: The Consonant System

ABSTRACT: The article analyzes the phonetic system of the Bulaeshty dialect of the Ukrainian language as used in the village of Bulaeshty in the Republic of Moldova. This had been established until the 15th century by the natives of Bukovyna in the Ukraine. A system of contemporary sound derivatives from a Proto-Slavic ancient phonetic system of consonants has been identified. The full or partial conservation of archaic phonetic forms has become fixed. The Bulaeshty dialect retains a number of relict forms, including phonetic archaisms which have long been lost in the Ukrainian literary language and are increasingly fixed in modern Ukrainian dialects. An record of consonant phonemes in the dialect has been compiled. There are 38 phonemes and according to the differential basis of the "place of creation" of the sound manifestations, traditionally they are classified into groups: 1) labials (/б/, /п/, /в/, /м/, /ф/); 2) front tongue (/д/, /д'/, /т/, /т'/, /з/, /з'/, /с/, /с'/, /ц/, /ц'/, /л/, /л'/, /н/, /н'/, /дз/, /дз'/, /р/, /р'/, /дж'/, /є/, /ч/, /ч'/, /ж/, /ш/); 3) medium tongue (/й/); 4) back tongue /(г/, /г'/, /к/, /к'/, /х/, /х'/); 5) pharyngeal (/г/, /г'/). Their functional load and conditions of positional and combinatorial variation have been determined.

KEYWORDS: dialect, sound, consonant, phonetic archaism, Ukrainian dialect.

Світлій пам'яті
Віри Михайлівни Романчук
присвячується

Анклавні українські говірки, які консервують різні етапи розвитку мовних явищ, заслуговують на підвищену увагу мовознавців, зокрема діалектологів. У центрі нашої уваги вже багато років перебуває говірка українського села Булаєшти (Орхейський р-н, Республіка Молдова). Моделюючи ранню історію поселення, молдавські дослідники О.А. Романчук та І.М. Тащі висувають й аргументують гіпотезу про заснування села Булаєшти не пізніше XV ст. (орієнтовно до

поч. XIII ст.) вихідцями з Буковини чи Бєльзької землі і розходження шляхів розвитку булаєштської говірки та української мови в XII-XIV ст., доводячи максимальну спорідненість говірки з гуцульським діалектом[1]. Архаїчні елементи в структурі цієї говірки вже привертали увагу дослідників[2]. Окрема розвідка, присвячена характеристиці системи вокалізму говірки села Булаєшти[3], засвідчила повне або часткове збереження архаїчних фонетичних форм у системі вокалізму булаєштської говірки. Отож за мету цієї статті ми ставимо встановлення інвентаря приголосних фонем української говірки села Булаєшти Республіки Молдова, виявлення системних зв'язків усіх його компонентів, визначення їх функційного навантаження та умов позиційного й комбінаторного варіювання.

Джерельною базою розвідки слугували аудіозаписи мовлення основного інформатора – Віри Михайлівни Романчук (1940-2019 рр.), зроблені та надані її сином – О.А. Романчуком, за що складаємо йому щиру подяку, та *Словник булаєштської говірки* – додаток до книги[4].

І в консонантизмі, і у вокалізмі спостерігаються помітні відмінності між українськими діалектами, що стосуються і кількісного складу приголосних фонем, і їх навантаженості, частоти вживання в мовленні[5]. Проте А.М. Залеський зауважує, що

> консонантизм у своєму розвитку зазнав менше відхилень (ніж вокалізм – І.Г.) від вихідної системи, якою для говорів східнослов'янських мов прийнято вважати систему доби давньоруської мовної спільності. Стабільнішим, порівняно з вокалізмом, виявляються в різних говорах також інвентар приголосних фонем, їх дистрибуція та інші показники[6].

У системі консонантизму говірки села Булаєшти нараховуємо 38 фонем, які за диференційною ознакою «місце творення» їх звукових виявів традиційно

---

[1] А.А. Романчук, И.Н. Тащи, *Ранняя история украинского села Булаешты в контексте истории Молдовы (XIV – начало XVII вв. от Р. Х.)*, Кишинев 2010; А.А. Романчук, *Булаєштські українці та гуцули: нові лексичні паралелі*, "Вісник Прикарпатського університету. Філологія" 2012, вип. XXXII-XXXIII, с. 69-73.

[2] І.В. Гороф'янюк, *Лексична архаїка української говірки с. Булаєшти Республіки Молдова*, «Jahrbuch der IV. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht". Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik» 2014, p. 28-35; А.А. Романчук, *Булаештский говор и рефлексы праславянских сочетаний *tj и *dj*, "Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини" 2014, вип. 5, с. 67-73.

[3] І.В. Гороф'янюк, *Фонетичні архаїзми української говірки с. Булаєшти Республіки Молдова: система вокалізму*, „Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем" 2015, вип. 26, с. 40-47.

[4] А.А. Романчук, И.Н. Тащи, *Ранняя…*, с. 107-140.

[5] С.П. Бевзенко, *Українська діалектологія*, Київ, 1980, с 37.

[6] А.М. Залеський, *Вокалізм південно-західних говорів української мови*, Київ 1973, с. 3.

об'єднують у групи: 1) губні (/б/, /п/, /в/, /м/, /ф/); 2) передньоязикові (/д/, /д'/, /т/, /т'/, /з/, /з'/, /с/, /с'/, /ц/, /ц'/, /л/, /л'/, /н/, /н'/, /дз/, /дз'/, /р/, /р'/, /дж'/, /є/, /ч/, /ч'/, /ж/, /ш/); 3) середньоязикова /й/; 4) задньоязикові /г/, /г'/, /к/, /к'/, /х/, /х'/; 5) глоткові /г/, /г'/.

Губні приголосні

Ствердіння губних в позиції наприкінці слова та наприкінці складу, на думку істориків мови, відбулося в XIII ст.[7], а початки диспалаталізаії губних фіксуються вже в пам'ятках XI ст.[8].

У говірці села Булаєшти реалізаторами губних фонем виступають тверді приголосні [б], [п], [в], [м], [ф]. Вони зазнають комбінаторної модифікації та реалізуються в напівпалаталізованих варіантах [б'], [п'], [в'], [м'] перед [і] < давніх *Е, Ѣ*: ***б'і***|*ле*|*нена* 'біла тканина', ***б'і***|*довеї* 'балагур', |***в'***|*іхок'* 'жмут соломи, сіна', *дре*|***в'***|*іте*^{и} 'трухнявіти', *на*|***м'***|*іс* 'заміість', |***м'***|*есто* 'послід після пологів' ***п'і***|*хате*^{и} 'товкти пшеницю в ступі', |***п'***|*ійате*^{и} 'співати'. Це прослідки збереження давньої м'якості цих приголосних у згаданій позиції[9]. Послідовно в досліджуваній говірці відбувається м'якшення [в] у префіксі *ві-*, що сягає давнього *ВИ-* ще до злиття давніх *И* та *Ы*: |***в'і***|*долена* 'видолина', |***в'і***|*жолобате*^{и} 'виколупати', |***в'і***|*земувате*^{и} 'перезимувати', |***в'і***|*садок* 'висадок'.

Ствердіння губних, яке в основній масі українських говорів завершилося в XIV ст.[10], спричинило появу перед /а/ < *ę* двофонемних сполук «губний + /й/ або /л'/, /н'/», які стали наслідком виділення колишньої палатальності губних в окрему артикуляцію[11]: |*га****в***|*йаз* 'вид лікарської рослини', *дере****в***|*йанка* 'глиняна каркасно-плетена хата', ***п***|*йанеї* 'п'яний', ***п***|*йатка ко*|*се* 'п'ятка коси'. У говірці с. Булаєшти епентетичний /л'/ зустрічається рідко (*реп*|***л'***|*ак* 'реп'ях', *кроў*|***л'***|*анка* 'кров'янка'), натомість часто фіксуємо сполуку /мн'/: *в*|*рем****н'***|*а* 'хороша суха погода', *м*|***н'***|*атка* 'м'ята', *м*|***н'***|*ацкате*^{и} 'м'яти', |*с'ім****н'***|*а* 'насіння конопель', |*пам****н'***|*ак'* 'пам'ять', *м*|***н'***|*асо* 'м'ясо', *на* |*зем****н'***|*у* 'на землю', ***мн'а*** 'ім'я'. В особових дієслівних формах після /б/, /в/, /п/ давній суфікс *J* зберігається, не трансформуючись в епентетичний /л'/: |*куп****й***|*у* 'куплю', |*лоў****й***|*у* 'ловлю', |*роб****й***|*у* 'роблю', а також |*лом****н'***|*у* 'ломлю' чи з опущеним *-т'*: |*лом****н'***|*а* 'ломлять', |*лоў****й***|*а* 'ловлять', |*л'уб****й***|*а* 'любляти', але в дієприкметниках маємо сполуку «губний + *Л'»: з*|*роб****л***|*ени*^{е}*ї*.

---

[7] Ю. Шевельов, *Історична фонологія української мови*, Харків 2002, с. 638; М.А Жовтобрюх, В.М. Русанівський, В.Г. Скляренко, *Історія української мови. Фонетика*, Київ 1979, с. 218-219.

[8] Н.А. Пушкар, *Новейшая (неорганическая) палатализация согласных в украинском языке в сравнении с другими славянскими языками*. Автореферат диссертации на соискание степени кандидата филологических наук, Львов 1949, с. 19.

[9] Ф.Т. Жилко, *Нариси з діалектології української мови,* Київ 1966, с. 59.

[10] В. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя*, Київ 2016, с. 49.

[11] С.П. Бевзенко, *Українська…*, с. 65.

Відзначимо також асимілятивні перетворення груп губних /вн/ → /мн/, /бн/ → /мн/: *р'і**м**|**н'**ате*^{и} ‘рівняти’, |*р'і**мне*^{и}*й* ‘рівний’, *да**м**|**но* ‘давно’, *др'і**м**|**ни*^{е}*й* ‘дрібний’.

Фонема /б/ – губно-губна, шумна дзвінка, проривна приголосна. У кінці слів і в середині перед глухими, як правило, не оглушується, напр.: *гл**уб*** ‘глибина’, *про|со**б*** ‘ритуальний довгий рушник’, *же**б**|ке*^{и}*й* ‘швидкий’, хоча |*ду**пц'і* ‘про дитину, яка стоїть’. Зустрічаємо цей звук на місці етимологічного *Б* (***б**ожо|ла* ‘бджола’, *о**б**|н'іжа* ‘ніжки стола’), а також замість відповідного звука в словах іншомовного походження: *поро**м**б**|рел'і* ‘терен’, |*те**рб**а* ‘страва із кукурудзяного борошна, яєць і шкварок’, *тарам**|**бой* ‘безлад’ та ін.

Фонема /п/ – губно-губна, шумна глуха, проривна приголосна. Уживається на місці етимологічного *П,* як-от: *на**п**|раўц'і* ‘прямо’, ***п**'ід**|**пен'к'і* ‘опеньки’, а також у словах східнороманського походження: ***п**алан|тар'і* ‘вузький довгий домотканий килим із тканини’, |***п**апора* ‘рогіз’, ***п**ас|тайка* ‘стручок квасолі, страва зі стручків квасолі’, ***п**|лак'ійа* ‘солодка рисова каша з молоком, яка готується традиційно на поминки’ та ін.

Фонема /м/ – губно-зубна, сонорна, носова приголосна. У досліджуваній говірці ми її знаходимо на місці колишнього *М*, напр.: ***м**н'а* ‘ім’я’, *с|**м**ашно* ‘смачно’, |*куч**м**а* ‘шапка’ та ін. та в словах східнороманського походження: ***м**ай* ‘частка для ступенювання якісних прикметників і прислівників; підсилювальна частка’, ***м**а|лаї* ‘хліб із кукурудзяного борошна’, ***м**ара|тур'і* ‘квашені помідори’, |*н'а**м**ур'і* ‘родичі’.

Фонема /в/ – губно-зубна, сонорна, фрикативна приголосна. Уживається не тільки на місці давнього *В* (***в**ерст|ва* ‘однолітки’, ***в**е|но* ‘вино’, |*до**ў**банка* ‘дятел’), зафіксовано численні випадки ужитку протетичного [в] у говірці: |***в**очко* ‘кільце ланцюга; брунька виноградної лози, гілки дерева; очко картоплі; петля у в’язанні’, |***в**оцет* ‘оцет’, ***в**о|сет* ‘осет’, ***в**о|л'ій* ‘олія’, ***в**ок|р'ін* ‘оріх’, |***в**оч'і* ‘очі’. У пам’ятках ***в*** перед ***о*** можна побачити починаючи з XIII ст.: *вовца, востръ, вокно*[12].

Відомі й протилежні випадки відсутності протетичного приголосного: |*урда* ‘вид бринзи’ (пор. рум. *úrdă* ‘солодкий овечий сир’, молд. *ýрдэ* ‘т.с.’[13]), *уз|к'еў* ‘вузький’, |*улеца* ‘вулиця’, *уж* ‘вуж’, |*ухо* ‘вухо’.

Спостережено, що у звукосполуці *-ц'в'-* звичайно відбувається повне стверднення */в/*: *ц'і|**в**ах* ‘цвях’, *ц'і|**в**ашок* ‘цвяшок’.

Фонема /в/ також зазнає позиційних модифікацій і реалізується у своїх позиційних алофонах.

Варіант [ў] з’являється в таких позиціях: на початку слова перед приголосною (***ў**бра|н'а* ‘одяг’, ***ў**с'і|л'ач'іна* ‘усячина’, ***ў**га|лете*^{и} ‘сильно вдарити’; у середині слова після голосної перед приголосною (*уз|до**ў**ш'* ‘уздовж’, |*г'і**ў**ка* ‘дівчина’);

[12] Ю. Шевельов, *Історична…*, с. 408.

[13] *Етимологічний словник української мови*: в 7 т. / [заг. ред. О.С. Мельничук], т. 1, Київ 1982, с. 440.

у середині слова між двома голосними (*в'і|копуўате^{и}* 'викопувати', *рату|ўате^{и}* 'рятувати'); наприкінці слова після голосної (*|док'іў* 'до тієї пори', *|зак'іў* 'поки'). Послідовне вживання [ў] у флексії іменників І відм. О. в. однини *-оў* зумовлене тим, що інтервокальний приголосний [j] у закінченнях *-ойу, -ейу* зник, а голосний [у] змінився на [ў], тому маємо: *ру|коў, ск'і|ноў, зем|н'оў, голо|шоў, ду|шоў, до|лон'оў*. Це ж спостерігаємо і в особових і зворотних займенниках: *моў, со|боў*. Ця флексія функціонує і при словозміні іменників ІІ відміни: *ри^{е}ска|л'оў* як результат індукції закінчень О. в. однини чол. і сер. родів[14].

Зустрічаємо [ў] і на місці колишнього *Л*: *|м'іўко* 'мілко', *ск'іў* 'стіл', *ст|р'іўка* 'бурулька', *с'в'і|теўка* 'світилка, старша дружка на весіллі', *к'і|ўок* 'кілок, дерев'яний гвіздок у стіні', *жоў|тело* 'вид рослини'. У лінгвістиці існують разючі відмінності щодо хронології цього процесу, в цілому його датують XII-XVст.[15].

Позиційний варіант [*w*], який трактуємо як губно-губний варіант губно-зубної фонеми [в], регулярно з'являється в позиції перед лабіалізованими голосними /о/, /у/ : *надwу|р'і* 'надворі', *ч'ір|wоне^{и}ї* 'червоний', *п|р'адewо* 'прядиво', *к|wочка* 'квочка', *|wоїско* 'військо', *с|wор'ін'* 'металевий або дерев'яний стрежень у возі' та в ролі протетичного приголосного на початку слова: *|wостре^{и}ї* 'гострий', *wо|на* 'вона'.

Засвідчений у говірці губно-губний [*w*] є однозначно фонетичним архаїзмом. До сьогодні питання про виникнення *W* та *V* у всіх слов'янських мовах є проблемним. Ф. Філін за даними давньоруських пам'яток та народних говорів висновкує, що принаймні у XI-XIII ст. східнослов'янська мовна територія за вимовою губного спіранта *В* розділилася на дві частини: весь південний захід (включно із верхів'ям Дніпра) знали білабіальний *W*, а північний схід і основний масив північних говорів – губно-зубний *V*[16]. А. Мейє стверджує, що індоєвропейський білабіальний **w* у слов'янських діалектах рефлексував у губно-зубний спірант *V* [17]. Слушними вважаємо припущення А. Мейє щодо вторинності *W* в ініціальній позиції, де він розвинувся перед голосними заднього ряду *У* та *Ъ*, що походять з індоєвропейських *ū, *ŭ[18]. Пор. булаєштське: *|wостре^{и}ї* 'гострий', *wо|на* 'вона', *|wелиа* 'обрядова гілка, яку вставляли в калач і вішали на неї цукерки, яблука під час панахиди'. За спостереженнями І.М. Зілинського, ще у І пол. XX ст. у більшості західноукраїнських говорів простежується загальна тенденція витіснення губно-губного [*w*] губно-зубним [*v*][19].

Отже, розрізнення артикуляції приголосної /в/ та реалізація її в позиційних алофонах [ў] та [*w*] пов'язана з історією губних фрикативних: приголосний *В* у давньоруській мові був дзвінким губно-зубним, а перед *Ъ, Ь* – губно-губним.

---

[14] Ф.Т. Жилко, *Нариси…*, с. 80; С.П. Бевзенко, *Українська…*, с. 95.

[15] Докладніше див.: В. Мойсієнко, *Історична …*, с. 113.

[16] Ф.П. Филин, *Происхождение русского, украинского и белорусского языков*, Ленинград 1972, с. 296.

[17] А. Мейе, *Общеславянский язык,* перев. с фр., общ ред. С.Б. Бернштейна, Москва 2001, с. 32.

[18] Там само, с. 32, 65.

[19] I. Ziłyński, *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*, Kraków 1932, с. 55-56.

www.czasopisma.pan.pl PAN www.journals.pan.pl
POLSKA AKADEMIA NAUK

У кінці слова та перед приголосним губно-губний *В,* після якого занепав редукований *Ъ, Ь*, почав поступово наближатися до нескладотворчого *У* ([ў]): ˈ*лаўка* ‘лавка’, а далі при цих умовах унаслідок посилення звучності міг переходити і в складотворчий голосний *У* [20], особливо на початку слова, що й спостерігаємо послідовно в говірці с. Булаєшти: ***у****жорˈнете*^{и} ‘змолоти’, ***у***ˈ*зад* ‘назад’, ***у***ˈ*зашнурок* ‘за’язати затяжним зашморгом’, ***у***ˈ*кусне*^{и}*й* ‘смачний’, ***у***ˈ*сепате*^{и} ‘налити’, ***у****с’о* ‘усе’ та ін.

Фонема /ф/ – губно-зубна, щілинна, шумна глуха приголосна, яка в говірці має широке функційне навантаження передовсім через те, що активно вживається в запозичених словах: ***ф****айˈно* ‘гарно’, ***ф****акаˈлец* ‘палка з ріжками для розмішування виноградного сусла’, ***ф****акˈл’ійа* ‘велика свічка для тих, хто помер без свічки’, ***ф****ар’іˈwон* ‘чорт’, ***ф****удуˈл’ійа* ‘пихатість’, ˈ*до****ф****тор’* ‘лікар’ та ін. Засвідчено /ф/ і в українських словах як результат субституції *хв* → *ф*: ˈ***ф’****іртка* ‘хвіртка’, ***ф’****іст* ‘хвіст’, ***ф****аˈлете*^{и} ‘хвалити’, ˈ***ф****атка* ‘хватка’; *х* → *ф*: ˈ***ф****утро* ‘смушева підкладка шапки’. Зустрічається фонема /ф/ і в словах звуконаслідувального типу та похідних від них, як-от: ˈ***ф****’іўкайе* ‘свистить вітер’, ***ф***ˈ*л’оскате*^{и} ‘хлистати’, *за****ф***ˈ*л’ацкате*^{и} ‘забризкати брудом’, ˈ***ф****оркате*^{и} ‘фиркати’.

Передньоязикові приголосні

Передньоязикові фрикативні

Фонеми /з/, /з’/ – передньоязикові, шумні дзвінкі, фрикативні, свистячі приголосні. У позиції перед глухим приголосним можуть оглушуватися: *бе****с****:ˈв’ітла* ‘без світла’, у кінці слова зберігають дзвінкість: *скр’і****з*** ‘скрізь’. У досліджуваній говірці фонеми /з/, /з’/ знаходимо на місці давнього *З*: ***з****аˈв’і****з****но* ‘людно’, ***з****агˈн’іт* ‘рум’янець на хлібі’, ***з’****ірˈнеца* ‘сузір’я’, а також – етимологічного *Ж* < *Ž* у слові ***з’****іˈл’ізо* ‘залізо’. Уживані фонеми і в запозичених словах: *і****з***ˈ*wор* ‘джерело’, ˈ***з****арзар’і* ‘абрикоси’, ***з***ˈ*гура* ‘сажа’, ˈ***з****естра* ‘придане’.

Фонеми /с/, /с’/ – передньоязикові, шумні глухі, фрикативні, свистячі приголосні. В аналізованій говірці спостерігаємо асимілятивне м’якшення [с] у позиції перед [в’]: ***с’***ˈ*в’ато* ‘свято’, ***с’***ˈ*в’ітло* ‘світло’, ***с’***ˈ*в’іч’ка* ‘свічка’, хоча не й зазнає м’якшення в позиції перед палаталізованим передньоязиковим, як-от: *йˈе****с****л’і* ‘якщо’, *по****с***ˈ*л’едн’і* ‘останні’, що Ю. В. Шевельов трактує як архаїчну фонетичну рису, адже асимілятивне м’якшення приголосних відбулося вже після занепаду єрів (XII ст.)[21].

Приголосна /с/ закономірно палаталізується перед і < *ѣ, Е, О*, а також перед йотованими: *роˈ****с’****іў* ‘розсіл’, ˈ***с’****імн’а* ‘насіння конопель’, ˈ***с’****етка* ‘жир зі свинячого шлунка’.

---

[20] О. Тимко-Дітко, Ю. Юсип-Якимович, *Історична граматика української мови*, Загреб 2017, с. 155.

[21] Ю. Шевельов, *Історична…*, с. 619.

Твердою є /с/ у частці *се:* ***се****замо*ˈ*рела* ‘втомилася’, ***се***ˈ*муч’іў* ‘мучився’, ˈ*муч’іла****се****ᶦ* ‘мучилася’, *зач’і*ˈ*пеᶦў****се****ᶦ* ‘повісився’. Відзначимо, що тверду /с/ фіксуємо також у прислівниковому суфіксі *-се*: ˈ*ветко****се*** ‘видно’, ˈ*темно****се*** ‘темно’. Припускаємо, що ці форми входять до парадигми праслов’янських прислівників на -**sь,* похідного від вказівного займенник **sь* ‘цей’, він став словотворчим формантом прислівників, бо вказує на найближчий до мовця відрізок часу. У цій же функції він спостерігається і в західно- та більшості південнослов’янських мов (словенській, сербській, хорватській та македонській)[22].

Висока частотність твердої /с/ зумовлена ще й активністю суфікса *-ск(о)* в говірці: *г*ˈ*рабле****ск****о* ‘ручка граблів’, ˈ*woĭ****ск****о* ‘військо’. Ю. В. Шевельов припускає, що палаталізація *С* у суфіксі -*ЬСК*- розпочалося з XIV ст.[23].

Звуки [с], [с’] зустрічаємо і в словах іншомовного походження: *му****ст*** ‘свіжий виноградний сік’, *наста*ˈ***сел*** ‘безрукавка фабричного виробництва’, ***с****уф’і*ˈ*р’атеᶦ* ‘поважати’.

Фонема /ɕ/ – передньоязикова, шумна глуха, фрикативна, шипляча, альвеолопалатальна приголосна.

На думку А. Мейє, у результаті першої палаталізації звукосполука sk перед голосним переднього ряду змінилася на *sč (*сч*), а далі внаслідок асиміляції трансформувалася в *šč (*шч*). І хоча в слов’янських діалектах зазнало наступної трансформації, та російська й польська мови зберегли šč до сьогодні. За свідченнями цього ж дослідника, šč фіксується і в Київських листках (датуються II пол. X ст. – І. Г.), які представляють відмінну від решти давніх пам’яток діалектні риси[24].

У говірці с. Булаєшти зрідка, але систематично вживається звук, яким передають суцільну вимову двох пом’якшених шиплячих – [ш’] та [ч’]. За свідченням О. А. Романчука, найкращою ілюстрацією відмінної артикуляції зукосполуки [шч’] та [ɕ] можуть слугувати два варіанти вимови запозиченого з російської мови слова «насчет» – *наш*ˈ*ч’от* і *на*ˈ*ɕот* [25]. Цей звук графічно позначаємо знаком із МФА – /ɕ/. Фіксуємо його в таких словах: ˈ***ɕ****аск’а* ‘щастя’, ˈ*р’і****ɕ****а* ‘хмиз’, ˈ***ɕ****еро* ‘щиро’, ***ɕ****е* ‘ще’, ***ɕ****ер*ˈ*батеᶦǐ* ‘щербатий’, ˈ***ɕ****ітка* ‘щітка’, ***ɕ****і*ˈ*н’а* ‘щеня’, *гла*ˈ*ду****ɕ****ік* ‘глечик’, ***ɕ****ур* ‘щур’, *до****ɕ****:* ‘дощ’.

Передньоязикові проривні

У говірці с. Булаєшти широко представлене явище субституції /д’/ → /ґ’/, /т’/ → /к’/ у позиції перед /і/ < ѣ, *E, O*: ˈ***ґ’****іўка* ‘дівчина’, ***ґ****о*ˈ*л’а****ґ*** ‘колючка’, *не*ˈ***ґ’****іл’а* ‘неділя’, *жоў****к’****іл*ˈ*неца* ‘жовтуха’, ˈ***к’і****мн’а* ‘тім’я’, ***к’****ім*ˈ*ра****ґ’****ійа* ‘зошит’; перед /а/ <

---

[22] А. Абрэмская-Яблонская, *Аб адной польска-беларускай лексічнай паралелі (польск. latoś ‘сёлета’ – белар. летась ‘у мінулым годзе’*, “Беларуская лінгвістыка” 1976, вып. 9, с. 16-17.

[23] Ю. Шевельов, *Історична…*, с. 434.

[24] А. Мейе, *Общеславянский…*, с. 106.

[25] И.В. Горофянюк, А.А. Романчук, *Фонологическая система украинского говора с. Булаешты,* “Українсько–молдовські етнокультурні зв’язки: міжнародні наукові читання пам’яті академіка Костянтина Поповича” 2017, вип. 3, с. 316.

ę: *б'іс|**к'**аме* ‘без свідомості, без толку’, *зак'а|гате*[и] ‘затягувати’, *га|**г'**а* ‘змії, гади’, *д|ран**г'**а* ‘одяг’; перед /у/ < ǫ: *|бен'**г'**ух* ‘шлунок у тварин’; в абсолютному кінці слова: *мас'**к'*** ‘тваринний жир; мазь’, *ш'іс'**к'*** ‘шість’, *штер|нац'і**к'*** ‘чотирнадцять’; у звукосполуці *-дл'-*: *на|в'і**г**л'і* ‘як-небудь, із незручного боку’. У дієслівних формах типу *|хо**г'**у* ‘ходжу’, *с|ц'і**г'**уўате*[и] ‘зціджувати’ спостерігаємо субституцію /д'/ → /г'/ як результат відсутності чергування передньоязикових із шиплячими піж впливом суфіксального J (*ходити – |хо**д'**у* → *|хо**г'**у*), [к'] виступає на місці етимологічного *T* і в дієслівних формах *п|ла**к'**е* ‘платить’, *мо|ло**к'**у* ‘молочу’[26].

Явище субституції /д'/ → /г'/, /т'/ → /к'/ не відбувається в запозичених словах: ***д'**і|ган'ійа* ‘дика хижа невелика тварина’, ***м'**ім'і|л'ійа* ‘фундамент’, ***м'**аск* ‘камінь, яким придавлюють квашену капусту’, *|**м'**афореї* ‘хороший’.

Фонеми /д/, /д'/ – передньоязикові, шумні дзвінкі, проривні приголосні. Вони зазвичай не зазнають оглушення в середині чи наприкінці слова: *ле**д*** ‘лід’, *напе|ре**д*** ‘попереду, назустріч, заздалегідь’, *на|гу**д*** ‘нут’, *|ну**д**ко* ‘погано (про самопочуття)’, але *г|ру**м**ка* ‘грудка землі’.

Послідовно /д/ уживається перед голосними /а/, /о/, /у/, /е/: ***д**ар* ‘весільний подарунок’, *|**д**оўжен* ‘винен’, *|**д**учка* ‘дірка в соломі, сіні, проваллі’, *|**д**ерен* ‘кизил’ та перед іншим приголосним: *напо|лу**д**не* ‘о півдні’, *|п'і**д**пенк'і* ‘опеньки’. Палаталізований /д'/ є мало вживаним: фіксуємо його лише перед /а/ < ę та /у/ < ǫ, напр.: *|**д'**у**д'**а* ‘холодно (дитяче)’ та в запозичених словах: ***д'**і|ган'ійа* ‘дика хижа невелика тварина’, ***д'**і|кабр'* ‘січень’.

Засвідчено випадок уживання вставного /д/ у дієслові *з**д**|р'іте*[и] ‘достигати’ та похідних, як-от: *з**д**|р'ілеї* ‘достиглий’. Зауважимо, що в пам’ятках від кінця XIV ст. знаходимо вставний /д/ у сполуці *-ЗР-* у різних фрмах дієслова *ЗЬРЬТИ,* але у значенні ‘бачити, сприймати зором’[27].

Фонеми /т/, /т'/ – передньоязикові, шумні глухі, проривні приголосні, які вимовляються в усіх можливих позиціях виразно і в українських (*п|ло**т**нек* ‘тесля’, *по|куша**т**е*[и] ‘скоштувати’), і в запозичених (*па**т**ла|жели* ‘помідори’, *рама|**т'**із* ‘ревматизм’) словах.

Частотність уживання фонеми /т'/ дуже низька. По-перше, у зв’язку із явищем субституції, про яке йшлося вище. По-друге, через диспалаталізацію кінцевого *-т'* в 2-ій і 3-ій особі однини та множини теперішнього часу дієслів та в 3-ій особі множини наказового способу, напр.: *|ходе*[и]***т**, |роби*[е]***т**, |кажу**т**, к'і*[и]*|дайу**т**, цве|ту**т**, сп'і**т**, хаї пре*[и]*ве|зу**т**.*

[26] Докладніше див.: А.А. Романчук, *Булаештский …*, с. 67-73; А.А. Романчук, *Переход t', d' > k', g' в диалектах Балкано-Карпатского региона и его исторические причины*,“Українсько-молдовські етнокультурні зв’язки: Culegere de articole ştiinţifice”, Кишинев 2016, т. 2, с. 287-312.

[27] О. Тимко-Дітко, Ю. Юсип-Якимович, *Історична…,* с. 121-122.

Передньоязикові щілинні шиплячі

Фонема /ж/ – передньоязикова, шумна дзвінка, фрикативна, шипляча приголосна, яка здебільшого реалізується в основному своєму вияві [ж] у власне українських (*бо**ж**о*ˈ*ла* 'бджола', ˈ*до**ж**ен* 'винен', ***ж**о*ˈ*лудок* 'шлунок') та запозичених словах (*г*ˈ***ра**жда* 'велика конюшня', ˈ*ке**ржа* 'палиця пастуха').

Напівм'який варіант [ж'] виступає перед /і/ < *ѣ, И, Е*: ˈ***ж'**інка* 'жінка', *чу*ˈ***ж'**і* 'чужі', ***ж'**і*ˈ*р'ій* 'польова рослина з колючками', а також *б'і*ˈ***ж'**ут* 'біжать'.

Фонема /ж/ рідко зазнає оглушення наприкінці слова чи в середині перед глухим: *уз*ˈ*до**ў**ш'* 'уздовж', *в'іў*ˈ*с'у**ш**ка* 'вид бур'яну'.

Фонема /ш/ – передньоязикова, шумна глуха, фрикативна, шипляча приголосна. Вимовляється чітко на місці давнього *Ш* (*у*ˈ***ш**ете*^{и} 'ушити', ˈ***ш**ута* 'безрога (про скотину)', *несо*ˈ*г'і**р**ше* 'не гірше') та на місці *Ч* як результат регресивної контактної дисиміляції: *с*ˈ*ма**ш**но* 'смачно', *сма**ш***ˈ*не*^{и}*ї* 'смачний', *се*ˈ*гор'і**ш**не*^{и}*ї* 'цьогорічний'.

Напівм'який варіант [ш'] рідко вживаний і виступає перед /і/ < Ь: ***ш'**іс'к'* 'шість'.

Передньоязикові африкати

Фонеми /ч/, /ч'/ – передньоязикові, шумні глухі, шиплячі африкати. У говірці знана палаталізована фонема /ч'/, яка послідовно вживається перед рефлексами *Е* > /а/, /е/: *ко*ˈ***ч'**арга* 'кочерга', *п'і*ˈ***ч'**е* 'пече', ˈ***ч'**есте*^{и}*ї* 'чистий', *ў*ˈ***ч'**ара* 'учора'; перед /і/ < *Е, И*: ***ч'**ір*ˈ*wоне*^{и}*ї* 'червоний', *го*ˈ*р'а**ч'**ій* 'гарячий', ˈ*мен**ч'**і* 'менші', *х*ˈ*лоп**ч'**ік* 'хлопчик', ˈ*ба**ч'**іте* 'бачите'; перед /а/ < ę: *кур*ˈ***ч'**а* 'курча', ˈ*ле**ч'**а* 'лико'; перед іншим приголосним, перед редукованим *Ь*: *со*ˈ*ро**ч'**ка* 'сорочка', *к*ˈ*wо**ч'**ка* 'квочка'.

/ч/ фіксуємо наприкінці слів (*бо*ˈ*га**ч*** 'багач', *по*ˈ*вева**ч*** 'мотузок, яким зав'язували повиту дитину') та в середині перед голосними заднього ряду (***ч**о*ˈ*бан* 'чабан', *ко*ˈ***ч**ан* 'качан', ***ч**ор*ˈ*н'іти*^{е} 'чоріти').

Фонема /дж'/ – передньоязикова, шумна дзвінка, шипляча африката – у говірці с. Булаєшти характеризується збереженням давньої м'якості. Прикметно, що навіть у запозичених словах фіксуємо лише пом'якшену /дж'/: *гу*ˈ***дж'**а* 'вигук, яким нацьковують собаку', ˈ***дж'**андра* 'рідке болото', *го*ˈ***дж'**ак* 'димохід'. В українських словах /дж'/ постає як рефлекс давнього праслов'янського **дj* при дієвідмінюванні: ˈ*се*^{и}***дж'**у* 'сиджу', ˈ*ве**дж'**іте*^{и} 'бачити', *зава*ˈ***дж'**ате*^{и} 'заважати', *на*ˈ*пу**дж'**іне*^{и}*ї* 'наляканий', ˈ*пу**дж'**ате*^{и} 'лякати'. Оскільки зазначене чергування відбувалося під упливом суфіксального *J*, то другий альтернант – шиплячий – узяв на себе м'якість *J*, але на відміну від літературної мови, не втратив її. В україністиці традиційно розрізняють два типи рефлексів відповідно до давньої сполуки **д+j-*: у дієслівних формах – звук [дж], в інших словах – [ж][28] (пор. булаєштське *ме*ˈ***ж**а* 'межа', ˈ*са**ж**а* 'сажа'). Таке вживання шиплячих /дж'/ та /ш/ у досліджуваній говірці

є додатковим аргументом на користь гіпотези про первинний перехід *д+j- > /дж/ > /ж/.

Фонеми /дз/, /дз'/ – передньоязикові, шумні дзвінкі, свистячі африкати, які в горірці с. Булаєшти є рідковживаними, трапляються в українських (*гудз,* ˈ*гудзек* 'вузол', хоча вживається і варіант *гуз*, ˈ***дзоркате***^{и} 'дзвеніти', ˈ***дз'обок*** 'дзьоб', ˈ***дз'аўкате***^{и} 'дзявкати') та запозичених словах (*гонˈ**дзур'а*** 'комки збитої вовни на вівці', ˈ***дзардзар'і*** 'дикі абрикоси'). Як бачимо, /дз/, /дз'/ здебільшого зустрічаємо в українськких словах, що колись починались на *З*. Заміну колишнього *З* на *ДЗ* О.О. Потебня кваліфікував як посилення основного східнослов'янського *З* [29].

Низьку частотність уживання в говірці африкат /дж'/, /дз/, /дз'/ О.А. Романчук пояснює тим, що в одних слов'янських діалектах еволюція прасловянских *tj, *dj дала африкати (із подальшим їх спрощенням), а в інших – [kí], [gí]. Булаєштський говір, а також гуцульський, покутсько-буковинська група та давньопсковський діалект сягають саме другої групи праслов'янських діалектів[30].

Фонеми /ц/, /ц'/ – передньоязикові, шумні глухі, свистячі африкати. Пом'якшена фонема вживається послідовно як кінцева приголосна основи іменників у формі множини: *г*ˈ*лец'і* 'стояки, на яких тримаються ворота', ˈ*к'іл'ц'і* 'паростки', *к*ˈ*лан**ц'**і* 'зуби', а також перед давніми голосними *Ь, Ǫ, Ę, Ѣ*: ˈ*м'іс'а**ц'*** 'календарний місяць; небесне тіло', ˈ***ц'**іпом* 'напружено', *до*ˈ***ц'**укате*^{и} 'дорубати (про дрібний хворост)', *до**ц'**а*ˈ*гате*^{и} 'діставати щось', *с*ˈ***ц'**іт'уване*^{и} 'зціджувати'. Фіксуємо /ц'/ на початку слова перед неетимологічним /і/, який засвідчує палатальність свистячого перед стверділим [в]: ***ц'**і*ˈ*вах* 'цвях', ***ц'**і*ˈ*вашок* 'цвяшок'.

Тверду /ц/ здебільшого зустрічаємо в українських словах у таких позиціях:

а) у суфіксах *-цк(ій)* (*доўга*ˈ*лецк'ій* 'високий', *нага*ˈ*б'іцк'ій* 'чорт'), *-ец* (*боханец* 'шматок тіста, спечений на ватрі', *студе*^{и}ˈ*нец* 'холодець', *куз*ˈ*нец* 'коваль'), *-ищ(а)* (*косо*ˈ*вица* 'косовиця', *пше*ˈ*ница* 'пшениця', *кле*ˈ*неца* 'клен');

б) у кінці та середині слова, як-от: *боц* 'ком', *горе*ˈ*лец* 'горілиць', *йа*ˈ*йец* 'яєць', *ко*ˈ*н'ец* 'кінець', ˈ*перец* 'перець', *лан*ˈ*цуг* 'ланцюг', *жел*ˈ*це* 'жало', *з'ір*ˈ*неца* 'зірка';

в) на місці давнього *С* у постфіксі *-ся* < *sę: *в'іпоўˈн'ат**це***^{и} 'достигати', ˈ*бабрат**це***^{и} 'місити тісто швидкоруч, вовтузитися з глиною', ˈ*гуцат**це***^{и} 'гойдатися на гойдалці', *заме*ˈ*лет**це***^{и} 'помилитися'.

Активно вживається /ц/ у запозичених словах: ˈ*ж'іца* 'виноградна лоза', ˈ*коіц* 'клітка, у якій продають поросят', ***ца***ˈ*пуш* 'дерев'яний цвях', ***цу***ˈ*гал* 'великий мішок'. Дослідники припускають, що ствердіння африкати */ц/*, широко представленої в мовленні булаєштських українців, а також носіїв подільського,

[28] В. Мойсієнко, *Історична…*, с. 95.

[29] А.А. Потебня, *О звуковых особенностях русских наречий. Малорусское наречие*, „Филологические записки" 1865, год 4-ый, вып. II-III с. 138.

[30] Докладніше див.: А.А. Романчук, *Булаештский…*, с. 67-73.

буковинського, гуцульського діалектів варто шукати саме у впливові румунської мови[31].

Передньоязикові сонорні

Фонеми /р/, /р'/ – передньоязикові, сонорні, дрижачі приголосні – у досліджуваній говірці завжди звучать чітко: *те|пер* 'тепер', *збе|рати*^{e} 'збирати', *т|реба* 'треба', *ш|ти*^{e}*ре* 'чотири', *йар|мо* 'йармо', *то|вар* 'скотина', *з|гура* 'сажа'.

Приголосна /р/ пом'якшена перед і < *ѣ, И*: *с|wор'ін'* 'металевий або дерев'яний стрижень у возі', *ба|р'іўка* 'бочка для браги', *гр'іс* 'висівки'; перед рефлексами давніх голосних /ę/, /ǫ/ здебільшого пом'якшена: *п|р'адеwо* 'коноплі', *|бур'а* 'буря', *р'а|бе*^{и}*ї* 'рябий', *р'ас|не*^{и}*ї* 'рясний', *запр'а|жу* 'запряжу', *|вар'у* 'варю', але *бура|ч'ен'а* 'бурячиння', *зап|ражете*^{и} 'засмажити'.

У суфіксі *-ар*$^{(ъ)}$ /р/ переважно завжди зберігає давню м'якість: *ва|кар'* 'пастух корів', *м'і|хур'* 'мозоль, чиряк', *|нехар'* 'неряха', *|сахар'* 'цукор', хоча *мо|чар* 'болотиста місцевість, на якій росте рогоза, трава'. В іншомовних словах також спостерігаємо паралельність /р/ – /р'/ наприкінці слова: *|зарзар'і* 'абрикоси', *го|тар'* 'межа', *кан|тар'* 'ваги', *кар'* 'жук, який точить дерево', *ма|гар'* 'дурень', *кап|тур* 'капюшон'. У назвах місяців *д'і|кабр'* 'грудень', *но|йабр'* 'листопад', *ок|т'абр'* 'жовтень' пом'якшений /р'/ підтримується російською мовною традицією.

Окремо слід сказати про відбиття в говірці звукосполуки [ір], що походить із давнього *-РИ-* у слові *к'ір|неца* 'криниця'.

Фонеми /л/, /л'/ – передньоязикові, сонорні, плавні приголосні – в усіх можливих позиціях вимовляються виразно: *га|лунка* 'фарбоване яйце на Великдень', *г|лухман* 'глухий', *ку|ластра* 'страва із молозива', *з'і|л'ізо* 'залізо', *л'іл'і|йак* 'бузок'.

Пом'якшену /л'/ фіксуємо на місці етимологічного *Л*, що стояв перед давнім голосним переднього ряду (крім *И, Е*): *в'і|с'іл'а* 'весілля', *хл'іб* 'хліб', *за|зул'а* 'зозуля', *|поп'іл'* 'попіл', *|л'уде* 'люди', а також *гл'і|бок'ій*.

Знаходимо /л/ на місці етимологічного *Р* як результат дистанктної дисиміляції: *реб|ло* 'ребро'. На місці давнього *Л* маємо /л/ у слові *сло|бодне*^{и}*ї* 'вільний, неприв'язаний, незайнятий' та його похідних.

/л'/ виступає в говірці с. Булаєшти як епентетичне після губних приголосних на місці давнього суфіксального *J* спорадично: *реп|л'ак* 'реп'ях', *кроў|л'анка* 'вид ковбаси, головним інгредієнтом якої є свиняча кров'; найчастіше в дієприкметниках: *з|роблени*^{е}*ї*.

У досліджуваній говірці фонема /л/ реалізується у своєму своєрідному препалатальному варіанті [л˙], якому властива альвеолярна артикуляція, але має лексикалізований характер: *бу|л˙о* 'було', *мол˙о|ко* 'молоко'.

[31] Докладніше див.: Ю. Шевельов, *Історична…*, с. 788-792.

Фонеми /н/, /н'/ – передньоязикові, сонорні, носові приголосні, які послідовно вживаються на місці етимологічного *Н* в українських (***н'іме***ˈ***на*** ‘тварини’, ***на***ˈ*пудете*^{и} ‘налякати’, ˈ***по****ноч'і* ‘вночі’, *с*ˈ*п'ір****но*** ‘швидко’) та іншомовних словах (*кум*ˈ***нат*** ‘чоловік сестри’, ***на***ˈ***нашка*** ‘хрещена мати’, ***не***ˈ*п'ім* ‘онук’, ˈ***н'****амур'і* ‘родичі’).

Активно вживається /н'/ на місці *J* після /м/: *пом*ˈ***н'****акнуте*^{и} ‘потепліти’, *пом*ˈ***н'****ацкате*^{и} ‘пом’яти’, *м*ˈ***н'****аso* ‘м’ясо’, ˈ*с'ім****н'****а* ‘сім’я конопель’, *зем*ˈ***н'****а* ‘земля, підлога в хаті’, ˈ*лом****н'****у* ‘ломлю’.

Неетимологічне /н/ зустрічаємо в говірці с. Булаєшти також в однокореневих словах *че****н****дру*ˈ*вате*^{и} ‘щедрувати’ та ˈ*че****н****дреǐ* (вечір) ‘щедрий (вечір)’, докл. див:[32]. Природа вставного */н/* у зазначених словах наразі залишається не ясною, проте і не випадковою: у словнику с. Писарівки Кодимського району Одеської області (південноподільський ареал) О. С. Мельничука зустрічаємо словоформи *шчендрий* (вечір), *шчиндрувати*[33], відоме дієслово *чандрувати* і в буковинських говірках[34].

Середньоязикова приголосна

Фонема /й/ – середньоязикова, сонорна, фрикативна, м’яка приголосна, яка в досліджуваній говірці реалізується у двох виявах: основному – [й] та позиційному [ĭ] – більш звуженому, короткому.

Свою якість [й] зберігає здебільшого перед голосними: *мо*ˈ***йа*** ‘моя’, *гу*ˈ*те****йа*** ‘айва’, ˈ***йуда*** ‘провкатор’, ***йа***ˈ***йешнек*** ‘вид гриба’, *спр'і*ˈ***йате***^{и} ‘сприяти’.

Протетичний [й] зустрічаємо в запозиченому слові ˈ***йагусте*** ‘аґрус’.

Варіант [ĭ] постає в середині слова після голосної, перед приголосною (*за****ĭ****ц* ‘заєць’, ˈ*ба****ĭ****да* ‘шматок хліба’, *наз*ˈ*до****ĭ****м* ‘таке велике, що не можна підняти’) та наприкінці слова після голосної (*гаĭ*ˈ*де****ĭ*** ‘ледар’, *про*ˈ*п'і****ĭ*** ‘завершальній етап весілля’, *бур*ˈ*де****ĭ*** ‘землянка’). Звужена артикуляція [ĭ] у позиції після голосного префікса досягає максимуму – /й/ зникає: *преш*ˈ*ла* ‘прийшла’, ˈ*вин'аў* ‘вийняв’, *пере*ˈ*іхате*^{и} ‘переїхати’, а також на межі складного слова: *серо*ˈ*іде*^{и} ‘вид білих грибів’. Опускання [ĭ] засвідчено і у формах Д. та М. відм. однини прикметників жіночого роду: *моло*ˈ*г'і* ˈ*г'іўч'ін'і, у гл'і*ˈ*бок'і к'ір*ˈ*не*^{и}*ц'і.*

У говірці засвідчено низку фонетичних архаїзмів, у яких праслов’янська звукосполука ***jь-*** не розвинулася в [і] на спільнослов’янському ґрунті[35], а збереглася, зазнавши вокалізації редукованого *Ь* в [е] у сильній наголошеній

[32] A.A. Romanchuk, *Bulaestian /Ч'індреǐ веч'ір/ and early ethnic history of Bulaestian dialect's speakers*, “Conferința științifică internațională Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Programul și rezumatele comunicărilor. Ediția a IX-a”, Chișinău 2017, p. 91.

[33] О. Мельничук, *Словник специфічної лексики говірки с. Писарівки (Кодимського р-ну Одеської обл.)*, “Лексикографічнй бюлетень” 1952, вип. II, с. 98.

[34] *Словник буковинських говірок,* за ред. Н.В. Гуйванюк, Чернівці 2005, с. 636.

[35] М.А. Жовтобрюх, В.М. Русанівський, В.Г. Скляренко, *Історія української мови. Фонетика, Київ* 1979, с. 302; Ф.П Филин, *Происхождение*…, с. 233.

позиції: ˈ***й****ен'ії* 'іній' < псл. **inьjь*[36], ˈ***й****естек* 'залізна лопатка до плуга' < псл. *istykъ*< *jь- [37].

Збереження давнього *J* спостерігаємо після депалаталізованих губних: *к*ˈ*роп****й****ат* 'кроплять', ˈ*роб****й****ат* 'роблять', *го*ˈ*то****ў****йат* 'готують', *пре*ᵘ*моў*ˈ***й****ате*ᵘ 'примовляти'.

Задньоязикові та глотковий приголосні

Виразною фонетичною особливістю говірки с. Булаєшти є рефлекси давніх звукосполук *-ГЫ-, -КЫ-, -ХЫ-* → *-г'е-, -к'е-, -х'е-* або *-г'і-, -к'і-, -х'і-* зі збереженням давньої м'якості задньоязикових і глоткового приголосних. Історики мови датують цей процес XII ст.[38].

Фонеми /к/, /к'/ – задньоязикові, шумні глухі, проривні приголосні. Ми поділяємо думку Л.Е. Калнинь, яка стверджує про доцільність виділення окремої фонеми /к'/, яка виникла у зв'язку з переходом /т'/ → /к'/ не тільки перед /і/, /е/, але й в інших позиціях[39], поділяє її і А.М. Залеський[40]. У говірці с. Булаєшти /т'/ → /к'/ у позиції перед /і/ (ˈ***к'****існо* 'тісно', *с****к'****і*ˈ*жок* 'стіжок', *с****к'****і*ˈ*на* 'стіна'), перед /а/ (*б'іс*ˈ***к'****аме* 'без свідомості', *д*ˈ*ран****к'****а* 'одяг'), у кінці слів (ˈ*дес'і****к'*** 'десять', ˈ*поста****к'*** 'відрізок шляху, який запланували пройти; етап шляху').

Давні звукосполуки *-КЫ-, -ХЫ-* у досліджуваній говірці рефлексують у *-к'е, -х'е-* під наголосом, як-от: *дош*ˈ***к'****е, сороч*ˈ***к'****е, гри*ˈ***х'****е, глу*ˈ***х'****ей*[41]. За А.М. Залеським, такі рефлекси засвідчують пам'ятки XIII-XIV ст., писані на теренах сучасних південно-західних говорів української мови[42].

Етимологічне /к'/ фіксуємо перед /і/ < *И: г*ˈ*рец****к'****і* 'вид бур'яну, цвіте жовтим', ***к'****і*ˈ*дате*ᵘ 'кидати', ***к'****ісе*ˈ*леца* 'компот'.

Фонеми /к/, /к'/ на місці давнього *К* уживаються в українських (*баб*ˈ*не****к*** 'кілок для бабки, на якій клепають косу' *бо*ˈ*с'а****к****а* 'голодранець', *бу****к*** 'палиця', *золот*ˈ*не****к*** 'матка', *по*ˈ***к****ушате*ᵘ 'скоштувати') та запозичених словах (*бук*ˈ*лу****к*** 'суперечка', ***к****ерд* 'стадо овець', *ре*ˈ***к****ор'а* 'похолодно', ˈ*ла****к'****ітк'і* 'смаколики', *пла*ˈ***к'****ійа* 'обрядова солодка рисова каша з молоком').

Фонеми /ґ/, /ґ'/ – задньоязикові, шумні дзвінкі, проривні приголосні, які в досліджуваній говірці найчастіше зустрічаються в словах іншомовного походження: *га*ˈ*раґ* 'тичка для винограду', ***ґ****л'аґ* 'речовина, яку додають

---

[36] *Етимологічний словник української мови:* в 7 т., [заг. ред. О.С. Мельничук], т. 2, Київ 1985, с. 304-305.

[37] Там само, с. 319.

[38] Н.А. Пушкар, *Новейшая…*, с. 18.

[39] Л.Э. Калнынь, *Корреляция твердых и мягких согласных в украинском языке*, „Ученые записки Иститута славяноведения" 1962, т. XXIII, с. 82-83.

[40] А.М. Залеський, *Вокалізм…*, с. 38-39.

[41] А.А. Романчук, *Переход…*, с. 294.

[42] А.М. Залеський, *Вокалізм…*, с. 25.

у молоко, щоб воно звурдилося', *ґоґо|шар* 'сорт перцю', ***ґ'і|летка*** 'бочка', ***ґ'іле|вата*** 'вагітна (про жінку)', ***ґ'ор|ґ'уша*** 'дурник'.

Діапазон уживання фонем /г/, /г'/ у говірці розширюється за рахунок того, що в словах слов'янського походження послідовно вживається /г'/ на місці етимологічного /д'/ перед давніми голосними переднього ряду: *|бенґ'ух* 'шлунок у тварини', *га|ґ'а* 'гади', *смер|ґ'ач'ій* 'лінивий', ***|ґ'іўка*** 'дівка', ***заґ'і|ватиˢ*** 'задівати'. Твердий /г/ фіксуємо рідко: ***ґуз*** 'вузол', *|ґул'а* 'гуля', *|доґа* 'планка діжки'.

Фонеми /х/, /х'/ – задньоязикові, шумні глухі, проривні приголосні, які знаходимо на місці етимологічного *Х*: *ба|лабу**х*** 'штаток кукурудзяного тіста, який використовують для гадання на свято Андрія', *|в'і**х**ок'* 'оберемок соломи, сіна', *воро**х**у|ватиˢ* 'згромаджувати пшеницю докупи', *жоўтоб|ру**х**а* 'трясогузка', а також на місці колишнього *К* у слові ***х**рест* 'деталь ткацького станка'.

У говірці с. Булаєшти /х'/ виступає завжди м'яким перед /і/ будь-якого походження: *|за**х'**ід* 'заїзд', *т**х'**ір* 'тхір', у звукосполуках, які сягають давнього *-ХЫ-*: *|бебе**х'**і* 'легені', *в'ід**х'**і|летиˢ* 'привідчинити', *т|ро**х'**і* 'трохи', *му|р'а**х'**і* 'мурахи', *те|ребу**х'**і*, варіант *те|ребу**х'**еˢ* 'нутрощі', а також у сполуці *х'е* < *-ХЫ-*: ***х'е|р'іте**ˢ*** 'спати', *|**х'**етреˢй* 'хитрий'.

Фонеми /г/, /г'/ – глоткові, шумні глухі, фрикативні приголосні, які постають у досліджуваній говірці у твердому і м'якому виявах. Перед голосними заднього ряду, наприкінці слів фіксуємо /г/: *стру|гатеˢ* 'стругати, чистити картоплю', *|гожма* 'часто', *ку|гут* 'півень', *не|р'іг* 'вареник'. Натомість /г'/, як і /х'/, виступає завжди м'яким перед /і/ будь-якого походження: *то|**г'**ід* 'минулий рік', ***г'**іл|кеˢ* 'гланди'. /г'/ постає у звукосполуці *г'і*, яка походить із давнього *-ГЫ-*: *бе|саг'і* 'перекидна торба-мішок'.

Протетичний ***/г/*** відомий у булаєштському говорі лише в поодиноких словах, але послідовно перед /е/: *гер|жа* 'іржа', *гер|жав'іти* 'ржавіти', *гер|жатеˢ* 'іржати', *|геˢкаўка* 'гикавка'.

Таким чином, система консонантизму української говірки с. Булаєшти Республіки Молдова налічує 38 фонем, у тому числі 21 тверду приголосну: /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /дз/, /с/, /ц/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/, /ґ/, /к/, /х/, /г/ і 17 м'яких приголосних: /д'/, /т'/, /з'/, /дз'/, /с'/, /ц'/, /л'/, /н'/, /р'/, /дж'/, /ч'/, /г'/, /к'/, /х'/, /г'/, /*є*/, /j/.

Говірка молдавських українців с. Булаєшти зберігає низку реліктових форм, у тому числі й фонетичних архаїзмів, які давно втрачені літературною мовою і все рідше фіксуються в сучасних українських діалектах. Зокрема, у системі губних приголосних спостерігаємо такі давні явища: збереження давньої м'якості губного [в] у префіксі *ві-*, що сягає давнього *ВИ-* ще до злиття давніх *И* та *Ы; в* особових дієслівних формах після /б/, /в/, /п/ давній суфікс *J* зберігається, не трансформуючись в епентетичний /л'/; уживання [ў] і на місці колишнього *Л;* засвідчений у говірці губно-губний [*w*], що регулярно з'являється в позиції перед лабіалізованими голосними /о/, /у/, є однозначно фонетичним архаїзмом. У системі предньоязикових приголосних простежуємо фонетичну

архаїку у відсутності асимілятивного м'якшення [с] у позиції перед палаталізованим передньоязиковим, а також твердість цього приголосного в суфіксі *-ск(о);* у субституції приголосних /д'/ → /г'/, /т'/ → /к'/ у позиції перед /і/ < *ѣ, Е, О;* у послідовному вживанні палаталізованої фонеми /ч'/ перед рефлексами *Е* > /а/, /е/, перед /і/ < *Е, И,* перед /а/ < *ę*, перед редукованим *Ь*; збереженні давньої м'якості передньоязикової, шумної дзвінкої, шиплячої африкати /дж'/; у вживанні фонема /є/ – передньоязикової, шумної глухої, фрикативної, шиплячої, альвеоло-палатальної приголосної. Засвідчено низку фонетичних архаїзмів, у яких праслов'янська звукосполука **jь-* не розвинулася в [і] на спільнослов'янському ґрунті, а збереглася, зазнавши вокалізації редукованого *Ь* в [е] у сильній наголошеній позиції. Виразною фонетичною особливістю говірки с. Булаєшти у системі задньоязикових і глоткового приголосних є рефлекси давніх звукосполук *-ГЫ-, -КЫ-, -ХЫ-* → *-г'е-*, *-к'е-*, *-х'е-* або *-г'і-*, *-к'і-*, *-х'і-* зі збереженням їх давньої м'якості.

Отож, тривала ізольованість української говірки с. Булаєшти Республіки Молдова від україномовної території сприяла збереженню в острівній говірці низки архаїзмів у системі консонантизму. Засвідчені фонетичних архаїзми підтверджують одержані раніше висновки про досить раннє відділення говірки від загального масиву українських говорів, імовірно, орієнтовно в XII–XIII ст.

References

Abremskaya-Yablonskaya A., *Ab adnoy pol'ska-byelaruskay lyeksichnay paralyeli (pol'sk. latoś 'syolyeta' – byelar. lyetas' 'u minulym hodzye'*, "Byelaruskaya linhvistyka" 1976, vyp. 9, s. 16-17.

Bevzenko S.P., *Ukrayins'ka dialektolohiya*, Kyyiv 1980.

Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: v 7 t. / [zah. red. O.S. Mel'nychuk], Kyyiv 1982-2012.

Filin F. P., *Proiskhozhdeniye russkogo, ukrainskogo i belorusskogo yazykov*, Leningrad 1972.

Horof'yanyuk I.V., *Leksychna arkhayika ukrayins'koyi hovirky s. Bulayeshty Respubliky Moldova*, «Jahrbuch der IV. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik „Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht". Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik» 2014, s. 28-35.

Horof'yanyuk I.V., *Fonetychni arkhayizmy ukrayins'koyi hovirky s. Bulayeshty Respubliky Moldova: systema vokalizmu,* „Volyn'-Zhytomyrshchyna: Istoryko-filolohichnyy zbirnyk z rehional'nykh problem" 2015, vyp. 26, s. 40-47.

Horofyanyuk I.V., Romanchuk A.A., *Fonologicheskaya sistema ukrainskogo govora s. Bulayeshty*, "Ukrayins'ko-moldovs'ki etnokul'turni zv"yazky: mizhnarodni naukovi chytannya pam"yati akademika Kostyantyna Popovycha" 2017, vyp. 3, s. 316.

Kalnyn' L.E., *Korrelyatsiya tverdykh i myagkikh soglasnykh v ukrainskom yazyke*, "Uchenyye zapiski Istituta slavyanovedeniya" 1962, t. XXIII, s. 82-83.

Meyye A., *Obshcheslavyanskiy yazyk*, perev. s fr., obshch red. S.B. Bernshteyna, Moskva 2001.

Mel'nychuk O., *Slovnyk spetsyfichnoyi leksyky hovirky s. Pysarivky (Kodyms'koho r-nu Odes'koyi obl.)*, "Leksykohrafichny byuleten'" 1952, vyp. II, s. 98.

Moysiyenko V. *Istorychna dialektolohiya ukrayins'koyi movy. Pivnichne (polis'ke) narichchya*, Kyyiv 2016.
Potebnya A.A., *O zvukovykh osobennostyakh russkikh narechiy. Malorusskoye narechiye*, "Filologicheskiye zapiski" 1865, god 4-yy, vyp. II-III.
Pushkar N.A., *Noveyshaya (neorganicheskaya) palatalizatsiya soglasnykh v ukrainskom yazyke v sravnenii s drugimi slavyanskimi yazykami. Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye stepeni kandidata filologicheskikh nauk,* L'vov 1949.
Romanchuk A.A., *Bulaestian /Ch"indreĭ vech"ir/ and early ethnic history of Bulaestian dialect's speakers*, "Conferința științifică internațională Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Programul și rezumatele comunicărilor. Ediția a IX-a", Chișinău 2017, p. 91.
Romanchuk A.A., *Bulaieshtski ukraintsi ta hutsuly: novi leksychni paraleli*, "Filolohichnyy visnyk Umans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Pavla Tychyny" 2014, vyp. 5, s. 67-73.
Romanchuk A.A., *Bulayeshtskiy govor i refleksy praslavyanskikh sochetaniy *tj i *dj*, "Visnyk Prykarpats'koho universytetu. Filolohiya" 2012, vyp. XXXII-XXXIII, s. 69-73.
Romanchuk A.A., *Perekhod t', d' >k', g' v dialektakh Balkano-Karpatskogo regiona i yego istoricheskiye prichiny*, "Ukraïns'ko-moldovs'ki etnokul'turni zv"yazky: Culegere de articole ştiinţifice", Kyshynev 2016, t. 2, s. 287-312.
Romanchuk A.A., Tashchy Y. N., *Rannyaya istoriya ukrainskogo sela Bulayeshty v kontekste istorii Moldovy (XIV – nachalo XVII vv. ot R. Kh.)*, Kishinev 2010.
Slovnyk bukovyns'kykh hovirok, za red. N.V. Huyvanyuk, Chernivtsi 2005.
Shevel'ov Yu., *Istorychna fonolohiya ukrayins'koyi movy*, Kharkiv 2002.
Tymko-Ditko O., Yusyp-Yakymovych Yu., *Istorychna hramatyka ukrayins'koyi movy*, Zahreb 2017.
Ziłyński I., *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*, Kraków 1932.
Zales'kyy A.M., *Vokalizm pivdenno-zakhidnykh hovoriv ukrayins'koyi movy*, Kyyiv 1973.
Zhovtobryukh M.A., Rusanivs'kyy V.M., Sklyarenko V.H., *Istoriya ukrayins'koyi movy. Fonetyka*, Kyyiv 1979.
Zhylko F.T., *Narysy z dialektolohiyi ukrayins'koyi movy*, Kyyiv 1966.

ПРО АВТОРА

Інна Гороф'янюк – кандидат філологічних наук (PhD), доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, заступник декана факультету філології й журналістики імені М.Стельмаха з наукової роботи.

Публікації: *Лінгвальне портретування українського села Булаєшти Республіки Молдова: фонетичні паралелі з подільським говором*, [w:] *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych PAN Oddział w Lublinie*, vol. VII/2012, red. M. Borciuch, Lubow Frolak, s. 57-63; *Подольские названия растений в славянском контексте: этнолингвистический аспект*, „Acta Linguistica Petropolitana. Труды Института лингвистических исследований РАН" 2017, т. XIII, ч. 2, с. 205-217; *Етноніми в українських діалектах: від номінації до наївної аксіології,* „Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae" 2018, vol. 63, № 2, с. 307-320; *Народні назви рослин як фрагмент мовної картини світу русинів*, [в:] *Русин*, Кишинев 2018, т. 52, вып. 2, с. 89-106; *Ботанічна лексика центральноподільських говірок: структурна організація та ареалогія: монографія,* відп. ред. П.Ю. Гриценко, Вінниця 2020.

ORCID: 0000-0002-9836-8270
E-mail: gorofyanyuk@gmail.com